

ODDZIAŁYWANIA RESOCJALIZACYJNE SPOŁECZNYCH ZAGROŻEŃ

pod redakcją

**Sławomira Cudaka
i Aleksandra Mańki**

ODDZIAŁYWANIA RESOCJALIZACYJNE
SPOŁECZNYCH ZAGROŻEŃ

ODDZIAŁYWANIA RESOCJALIZACYJNE
SPOŁECZNYCH ZAGROŻEŃ

pod redakcją

Sławomira Cudaka

i

Aleksandra Mańki

Recenzent

dr hab. Franciszka Wanda Wawro, prof. KUL

Redakcja

Danuta Dziewięcka

Projekt okładki

Bartłomiej Dudek

Publikacja dofinansowana przez Wyższą Szkołę Humanitas

© Copyright by Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2020

ISBN 978-83-8017-364-4

Dom Wydawniczy ELIPSA
ul. Inflancka 15/198, 00-189 Warszawa
tel./fax 22 635 03 01, 22 635 17 85,
e-mail: elipsa@elipsa.pl, www.elipsa.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
--------------------	---

I. SPOŁECZNE ZAGROŻENIA WSPÓŁCZESNEJ RODZINY POLSKIEJ

Sławomir Cudak Zagrożenia społeczne i emocjonalne współczesnej rodziny	13
--	----

Józef Bednarek Anna Andrzejewska Wybrane aspekty nowych zagrożeń mediów cyfrowych.....	29
--	----

Paulina Forma Tomasz Sosnowski Zagrożenia współczesnej rodziny w świetle zjawiska sharentingu.....	43
--	----

Henryk Cudak Dysfunkcjonalność społeczna i emocjonalna rodziny z problemem alkoholowym	55
--	----

Beata Ciupińska Zachowania problemowe dorastających w percepcji studentów pedagogiki.....	67
---	----

Justyna Bojanowicz Elżbieta Sałata Rola szkoły w kształtowaniu kompetencji komunikacyjnych w rodzinie	81
---	----

Anna Przygoda Marzena Pokonieczna Dysfunkcjonalność rodziny przyczyną uzależnienia osób przebywających w świątokrzyskich ośrodkach rehabilitacyjno-readaptacyjnych.....	97
--	----

Wioletta Oskiewicz-Suchocka Trudności wychowawcze w szkole przejawiane przez dziewczęta i chłopców z poczuciem osamotnienia	111
--	-----

Justyna Miko-Giedyk Problemy rodzin nauczycieli na podstawie wypowiedzi autobiograficznych	123
--	-----

II. ODDZIAŁYWANIA PEDAGOGICZNE W ELIMINOWANIU TRUDNOŚCI WYCHOWAWCZYCH

Aleksander Mańka Profilaktyka systemowa zintegrowana z procesami resocjalizacji młodzieży	141
---	-----

Arkadiusz Kamiński

Rozwój kompetencji cyfrowych oraz bezpieczne korzystanie z sieci podopiecznych placówek resocjalizacyjnych dla nieletnich 157

Aleksandra Kamińska-Małek

Logoterapia V.E. Frankla jako narzędzie pracy wychowawcy pracującego z młodzieżą zagrożoną wykluczeniem 167

Roman Jusiak

Pedagog wobec kryzysu współczesnej rodziny 177

Dorota Ruszkiewicz

Poglądy przyszłych pedagogów w czasach publicznej narracji na temat ideologii gender 193

Tomasz Kuta

Arteterapia – dyscyplina nowa? Próba charakterystyki 205

Dorota Nawrat-Wyraz

Walidacja instrumentem wspomagającym w procesie aktywizacji i reintegracji społeczno-zawodowej 219

WSTĘP

Właściwie funkcjonująca rodzina stanowi niezmiernie ważne środowisko wychowawcze, opiekuńcze, socjalizacyjne i kulturowe. Wypełnia ona istotne funkcje zarówno wobec młodego pokolenia (własnych dzieci), jak i wobec społeczeństwa. Realizując zadania wobec dzieci, kształtuje ich przyszłe losy edukacyjne, wychowawcze, społeczne, normatywne i zawodowe. W odniesieniu do społeczeństwa jest ona tą grupą ludzką, która podtrzymuje rozwój biologiczny, kształtuje kulturę, tradycje rodzinne, system wartości, normy społeczne.

Rodzina, niezależnie od jej typu i struktury, w ocenie społeczeństwa polskiego to wartość sama w sobie. W hierarchii uznawanych i przejawianych wartości rodzina – zarówno tradycyjna, jak i alternatywne związki nieformalne – zajmuje ważną pozycję. Mimo tak wysokiego usytuowania w systemie wartości rodzina w ostatnich dziesięcioleciach przeżywa coraz większe różne sytuacje kryzysowe. Te negatywne sytuacje dla właściwego funkcjonowania wspólnoty rodzinnej wynikają z jednej strony z mało korzystnych uwarunkowań makrospołecznych, z drugiej – z przyczyn tkwiących wewnątrz rodziny.

Pierwsze komponenty – zewnątrzrodzinne – umiejscowione w środowiskach lokalnych i ponadlokalnych powodujące wewnątrzrodzinny chaos funkcjonalny występują w postaci: przemian kulturowych i aksjologicznych w społeczeństwie, narastających konfliktów społecznych, wzrostu migracji zarobkowej ludności, mechanizmów wolnego rynku w gospodarce, osłabienia więzi emocjonalnych i społecznych w grupach makro- i mikrospołecznych, liberalnego stosunku do poszanowania prawa. Uwarunkowania zewnątrzrodzinne w sposób bezpośredni bądź pośredni przyczyniają się do powstawania sytuacji kryzysowych w wielu polskich rodzinach. Przejawiają się one w zaburzeniach emocjonalnych, społecznych, aksjornormatywnych i strukturalnych.

Badania familiologów w zakresie funkcjonowania współczesnej rodziny, jej znaczenia wychowawczego i socjalizacyjnego, a także przyczyn dysfunkcyjności rodziny są aktywnie podejmowane już od lat 80. XX wieku. Potrzeba wielostronnych analiz życia, struktury, przemian kulturowych, jakości funkcjonowania rodziny, zarówno tej tradycyjnej, jak i wzrastającej liczby alternatywnych związków rodzinnych, jest wciąż aktualna i konieczna ze względów diagnostycznych, w celu podejmowania działań profilaktycznych i wspierających politykę prorodzinną państwa.

Prezentowana publikacja została podzielona na dwie części. Część pierwszą zatytułowano „Społeczne zagrożenia współczesnej rodziny polskiej”. Otwiera ją artykuł S. Cudaka „Zagrożenia społeczne i emocjonalne współczesnej rodziny”, w którym autor ujmuje niekorzystne uwarunkowania makrospołeczne powodują-

ce kryzysowe sytuacje w środowisku rodzinnym. W treściach publikacji zwrócono uwagę na konflikty wewnątrzrodzinne, traumatyczną sytuację domową, osłabienie więzi emocjonalnej i społecznej, atomizację życia członków rodziny. Elementy te powodują dysfunkcjonalność rodziny, a także zaburzenie rozwoju emocjonalnego dzieci i młodzieży.

Interesujące treści zawiera tekst J. Bednarka i A. Andrzejewskiej. Obejmują one zagadnienia nowych zagrożeń cyfrowych, które mogą powodować dysfunkcjonalność rodziny i dzieci. Beata Ciupińska omawia w swym artykule zachowania problemowe dorastającej młodzieży. W treści opracowania zwraca uwagę na problemy aksjologiczne oraz konieczną profilaktykę społeczną dzieci i młodzieży. Na zagrożenia emocjonalne i społeczne w rodzinie z problemem alkoholowym wskazuje w swym artykule H. Cudak. Zagadnienia związane z zagrożeniami współczesnej rodziny w świetle nowego zjawiska społecznego sharentingu omawiają P. Forma i T. Sosnowski. Analizowane zjawisko wskazuje na niebezpieczeństwa związane z nowymi formami komunikacji społecznej. J. Bojanowicz i E. Sałata przedstawiają w swoim artykule rolę szkoły w kształtowaniu kompetencji komunikacyjnych w rodzinie. Autorki omawiają ważny problem braku umiejętności właściwej komunikacji w środowisku rodzinnym. A. Przygoda i M. Pokonieczna dokonują szerokiej analizy Świętokrzyskiego Ośrodka Rehabilitacyjno-Adaptacyjnego w procesie pomocy osobom uzależnionym. Omawiają również dysfunkcjonalność rodzin jako przyczynę uzależnień. Na problem osamotnienia dziecka we własnej rodzinie, które powoduje trudności wychowawcze w szkole zwraca uwagę w swoim opracowaniu W. Ośkiewicz-Sucecka. J. Miko-Giedyk poddała analizie trudności życiowe rodzin nauczycieli. Analizę przeprowadza na podstawie pamiętników nauczycieli.

„Oddziaływania pedagogiczne w eliminowaniu trudności wychowawczych” to tytuł drugiej części tej publikacji. Zawiera ona siedem opracowań różnych autorów. Interesujące treści z zakresu resocjalizacji dzieci i młodzieży przedstawia w swym opracowaniu A. Mańka. Autor ujmuje holistyczne podejście profilaktyki wychowanków w instytucjach resocjalizacyjnych. Na istotne zagadnienia profilaktyki w rodzinie wskazuje R. Jusiak. Przedstawia on rolę i znaczenie pedagoga we wspieraniu rodziny oraz eliminowaniu kryzysowych sytuacji w środowisku rodzinnym. D. Ruszkiewicz omawia poglądy przyszłych pedagogów na funkcjonowanie alternatywnej i tradycyjnej rodziny. Treści opracowania A. Kamińskiego oscylują wokół zagadnień dotyczących bezpiecznego korzystania z nowoczesnych technologii podopiecznych placówek resocjalizacyjnych. Interesujące treści prezentuje A. Kamińska-Małek. W artykule przedstawiono główne założenia logoterapii, tj. koncepcji sensu życia stworzonej przez V.E. Frankla, w kontekście jej przydatności w pracy wychowawcy zajmującego się młodzieżą zagrożoną wykluczeniem. Istotny problem dotyczący profilaktyki dzieci i młodzieży ujmuje T. Kuta. Analizuje wychowanie przez sztukę w różnych kontekstach. Ostatni artykuł, autorstwa D. Nawrat,

podejmuje zagadnienia reintegracji społeczno-instrumentalnej z zakresu reaktywizacji zawodowej. Zagadnienia reintegracji zawodowej mają niewątpliwie wpływ na funkcjonowanie rodziny.

Publikacja stanowi próbę zwrócenia uwagi na współczesne zagrożenia w funkcjonowaniu rodziny, dzieci i młodzieży, które należy potraktować jako wyzwanie do podejmowania działań profilaktycznych i resocjalizacyjnych w celu eliminowania bądź ograniczenia dysfunkcjonalności rodziny i patologicznych zachowań młodego pokolenia.

Wszystkim Autorom należą się podziękowania za twórczą refleksję pedagogiczną w opracowaniu poszczególnych artykułów. Niniejsza książka skierowana jest do rodziców, nauczycieli – praktyków, a także studentów pedagogiki opiekuńczej i resocjalizacyjnej.

Sławomir Cudak
Aleksander Mańka

I

SPOŁECZNE ZAGROŻENIA
WSPÓŁCZESNEJ RODZINY POLSKIEJ

ZAGROŻENIA SPOŁECZNE I EMOCJONALNE WSPÓŁCZESNEJ RODZINY

Streszczenie: Rodzina w każdym okresie historycznym jako mikrogrupa społeczna uzależniona jest w swoich funkcjach rodzicielskich od uwarunkowań makrospołecznych. Dynamiczny rozwój cywilizacyjno-gospodarczy i kulturowy w strukturze globalnej ma bezpośredni wpływ na funkcjonowanie rodziny. Współczesne czasy w wielu sferach powodują zagrożenie w społecznym i emocjonalnym życiu wspólnoty rodzinnej. Kryzysowe sytuacje uwidaczniają się w strukturze rodziny (rozwoły małżeńskie, rozbięcie rodziny), dysfunkcji emocjonalnych w postaci konfliktów, nieporozumień, agresji, przemocy. Następuje wzrost zagrożeń społecznych wynikających z atomizacji członków rodziny, osłabienia spójności i dialogu w środowisku rodzinnym. Uwidacznia się także wzrost nieformalnych związków partnerskich.

WPROWADZENIE

Rodzina jako środowisko wychowawcze i mikrogrupa ludzka nie jest strukturą stabilną i utrwaloną w funkcjonowaniu społecznym. Pewne zmiany w komponentach życia rodzinnego uwarunkowane są przeobrażeniami, jakie dokonują się w globalnych makrostrukturach społecznych. Dynamiczne przemiany gospodarcze, społeczne, polityczne, a także aksjologiczne i kulturowe w państwach europejskich i w Polsce, obok wielu pozytywnych zjawisk cywilizacyjnych, technologicznych, ekonomicznych i edukacyjnych, niosą z sobą również pewne zagrożenia, szczególnie w funkcjonowaniu społecznym. Zbigniew Tyszka¹ do tych zjawisk postindustrialnych XXI wieku, które powodują powstawanie lub potęgowanie nowego ogólnospołecznego kontekstu egzystencji jednostek ludzkich i grup społecznych, zalicza m.in.:

- wielokrotne spotęgowanie przepływu informacji w skali społeczeństw globalnych, tzw. „społeczeństw informatycznych”;
- medializację i wirtualizację egzystencji jednostek;
- ścieranie się przeciwstawnych trendów w dziedzinie rozrodczości społeczeństw;
- nasilenie ruchliwości przestrzennej stanowiącej podstawę do zderzenia różnych kultur;
- szybki postęp atomizacji społecznej;

¹ Z. Tyszka, *Człowiek i rodzina w XXI wieku. Czas nadziei czy cywilizacja udręki?*, [w:] *Współczesna rodzina polska. Jej wymiar aksjologiczny i funkcjonowanie*, red. H. Cudak, Piotrków Trybunalski 2001, s. 14.

- liberalizację w wielu sferach życia społecznego;
- wzrost procesu autonomizacji jednostek.

Wymienione przez Z. Tyszkę narastające współcześnie zjawiska makrospołeczne nie obejmują z pewnością obszernego paradygmatu zagrożeń społecznych. Należy również zwrócić uwagę na wzrost współczesnych zagrożeń społecznych w postaci:

- narastającego chaosu aksjologicznego w globalnym społeczeństwie;
- wzrostu konfliktów społecznych;
- niskiego poziomu kultury pedagogicznej;
- uzależnień narkotykowych i alkoholowych;
- eliminowania spójności w grupach społecznych;
- relatywizmu moralnego i etycznego w makrostrukturach społecznych.

Współczesne uwarunkowania negatywnych zjawisk i procesów społecznych powodują kryzysowe sytuacje, zagrożenia społeczne, a nawet kryzys rodziny. Beata M. Nowak² wyraża pogląd, iż rodzina w kryzysie przejawia stan znacznego nasilenia zaburzeń dotyczących relacji wewnątrzrodzinnych bądź w przypadku braku społecznej aprobaty określonymi relacjami członków rodziny ze społeczeństwem. Rodzina nie potrafi racjonalnym postępowaniem pokonywać trudności życiowych.

Socjolodzy, dokonując analizy funkcjonowania rodziny, upatrują jej kryzysu w sferze społecznych negatywnych jej konsekwencji w realizacji podstawowych funkcji. Zaburzenia równowagi funkcjonalnej mogą dotyczyć całej rodziny lub jej członka. Przejawianie kryzysu rodziny wiąże się m.in. z takimi negatywnymi sytuacjami, jak: brak zaspokojenia podstawowych potrzeb, konflikty rodzinne, niezgodność uznawanych wartości, interesów i celów jej członków, wewnątrzrodzinną agresję i przemoc.

Formułowanie tezy, iż współczesna rodzina w Polsce jest w stanie kryzysu w postaci poważnego naruszenia jej równowagi emocjonalnej i społecznej, jest zbyt pesymistyczne w swych wartościach familiologicznych. Dokonując analizy funkcjonowania rodziny pierwszych lat XXI wieku, należy wyrazić pogląd, iż przeżywa ona pewne sytuacje o cechach krytycznych, które stanowią społeczne i emocjonalne jej zagrożenia.

Istotne zagrożenie społeczne rodzin, ale tylko w obszarze sfer aksjologicznych wymienia i analizuje A.W. de Tchorzewski³. Należą do nich takie negatywne zjawiska życia rodzinnego, jak:

- demoralizacja, która uwidacznia się w upadku moralnym, eliminowanie obyczajów, tradycji, braku karność i dyscypliny w środowisku rodzinnym;
- relatywizm moralny – oznacza, że wartości etyczne oraz normy społeczne mają dla rodziny jedynie charakter względny i subiektywny;
- nihilizm etyczny – to odrzucenie przez rodzinę uznanych powszechnie norm, zasad, wartości natury społecznej, estetycznej, etycznej czy narodowej;

² B.M. Nowak, *Rodzina w kryzysie. Studium resocjalizacyjne*, Warszawa 2012, s. 48.

³ A.W. de Tchorzewski, *Rodzina w czasach współczesnego chaosu aksjologicznego*, „Studia Paedagogica Ignatiana” 2019, nr 2, s. 45.

– deprawacja – w rozumieniu trwałego schodzenia przez wspólnotę rodziny na drogę niemoralną i społeczną, co czyni rodzinę patologiczną.

Wśród wielu elementów życia rodzinnego można we współczesnej rodzinie dostrzegać pewne symptomy i sytuacje powodujące zagrożenia dla funkcjonowania jej środowiska społecznego i emocjonalnego. Należy zgodzić się z poglądem S. Kawuli, J. Brągiel, A.W. Jankego⁴, że powyższe komponenty dysfunkcji rodziny są często trudne do uchwycenia zarówno przez samych rodziców, jak i przez najbliższe otoczenie społeczne. Dopiero pogłębione i utrwalone negatywne zjawiska wychowawcze, społeczne, emocjonalne, aksjologiczne, ekonomiczne powodują zagrożenie w funkcjonowaniu wspólnoty rodzinnej. Pewne komponenty dysfunkcjonujące życie rodziny są dominujące, inne natomiast uboczne i drugorzędne. Te pierwsze dewiacyjne czynniki, przejawiające się w związkach małżeńskich i rodzinnych, zagrażają w realizacji konstytucyjnych funkcjach rodzicielskich.

Ze względu na ograniczoną objętość artykułu dokonana zostanie analiza niektórych tylko komponentów społecznych i emocjonalnych zagrożeń funkcjonowania współczesnej rodziny.

PARADYGMATY ZAGROŻEŃ SPOŁECZNYCH I EMOCJONALNYCH WE WSPÓŁCZESNEJ RODZINIE W POLSCE

Dynamika przemian społecznych powoduje pewne dysfunkcje w środowiskach lokalnych, grupach rówieśniczych – zarówno w funkcjonowaniu mikrospołecznym, jak i makrospołecznym jednostek ludzkich. Zbigniew Tyszka słusznie zauważył, że we współczesnych strukturach społecznych następuje w coraz większym zakresie „rozluźnienie więzi w ramach systemu mikrostruktur społecznych (np. słabnięcie więzi towarzyskiej w ramach szerszej rodziny). Maleje także lub wręcz zanika system kontroli w ramach kontroli nieformalnej, w ramach społeczności lokalnej czy miejscowości mezospołecznej”⁵. Eliminowanie więzi społecznych i emocjonalnych między grupami ludzkimi w szerszych społecznościach, jak i między jednostkami ludzkimi w organizacjach, zrzeszeniach, wspólnotach mikrospołecznych przenosi się w sposób bezpośredni w większym bądź mniejszym zakresie na środowisko życia rodzinnego, powodując jego zagrożenie w funkcjonowaniu społecznym.

Nasilenie więzi społecznych i emocjonalnych wynika ze struktury związku małżeńskiego i rodzinnego, stosunku zależności i partnerstwa między małżonkami oraz rodzicami i dziećmi, z codziennych sytuacji zewnątrzrodzinnych i wewnątrzrodzinnych, z postaw wobec rodziny, uwarunkowań społecznych, kulturalnych, ekonomicznych, w których funkcjonuje wspólnota rodzinna.

⁴ S. Kawula, J. Brągiel, A.W. Janke, *Pedagogika rodziny*, Toruń 2006, s. 135-140.

⁵ Z. Tyszka, *Rodzina w świecie współczesnym*, [w:] *Rodzina polska u progu XXI w.*, red. H. Cudak, Łowicz 1999, s. 10.

Współczesne rodziny odczuwają niedosyt więzi społecznych i uczuciowych między jej członkami. Zmniejsza się wyraźnie znaczenie więzi rzeczowych związanych z określonymi rolami w rodzinie (role społeczne ojca, matki, dzieci) i sferą ekonomiczną w środowisku rodzinnym (odpowiedzialność ojca za byt materialny rodziny). Następuje także ograniczenie więzi podmiotowych (osobowych) i emocjonalnych we wspólnocie rodzinnej⁶.

Społeczne więzi członków rodziny są zagrożone. Zaburzona jest w coraz większym stopniu komunikacja werbalna i niewerbalna we współczesnych rodzinach polskich. Coraz częściej dialog między członkami rodziny zastępowany jest środkami masowego przekazu, przede wszystkim Internetem. Świat wirtualny w rodzinie dominuje nad rzeczywistymi sytuacjami społecznymi, następuje uzależnienie od nowych technologii medialnych. Ponadto codzienne korzystanie z Internetu rodziców i dzieci w środowisku rodzinnym najczęściej prowadzi do zaburzeń i ścierania się różnych postaw wobec rzeczywistości społecznej, uznawanych wartości i norm rodzinnego i zewnętrznego, przyjętych stylów postępowania oraz uwarunkowań i przemian politycznych. Wymienione elementy życia rodzinnego powodują ubożenie bądź eliminowanie więzi społecznych i uczuciowych wśród rodziców i dzieci.

Zaburzone relacje społeczne i emocjonalne między członkami rodziny prowadzą w konsekwencji do dysfunkcji rodzicielskich, które przejawiane są w negatywnych oddziaływaniach wychowawczych, opiekuńczych, patologicznych zachowaniach socjalizacyjnych. Obserwuje się w tych rodzinach znaczne nasilenie konfliktów między rodzicami oraz między rodzicami i dziećmi.

KONFLIKTOWOŚĆ JAKO ISTOTNY ELEMENT ZAGROŻEŃ SPOŁECZNO-EMOCJONALNYCH W ŚRODOWISKU RODZINNYM

W ostatnich latach obserwuje się coraz większy wzrost konfliktowości między grupami politycznymi, grupami społecznymi w środowiskach lokalnych i ponadlokalnych, grupami i jednostkami ludzkimi w zakładach pracy. Konflikty społeczne, które występują, szczególnie w odmiennych postawach politycznych, religijnych, aksjologicznych, prawnych i moralnych, nasilają się w dużym stopniu emocjonalnym, bez dążenia do ich eliminowania i nawet łagodzenia.

Powszechne konflikty funkcjonujące między grupami i jednostkami ludzkimi stanowią istotne zagrożenie społeczne w życiu makrospołecznym i mikrospołecznym. Mają one bezpośredni wpływ na wzrost konfliktowości w środowisku rodzinnym. Tego typu zagrożenia społeczne międzypokoleniowe, a także wewnątrz rodziny prokreacji należy oceniać w znaczeniu negatywnym. Konflikt, jak określa

⁶ H. Cudak, *Makrospołeczne uwarunkowania utrudniające wychowanie w rodzinie*, „Pedagogika Rodziny” 2007, nr 1.

A. Olubiński⁷, powoduje świadome bądź nieświadome niekorzystne sytuacje w rodzinie. Pojmowany jest także jako rozbieżność, sprzeczność interesów, poglądów, sporów między małżonkami oraz między rodzicami a dziećmi.

Konflikty rodzinne powstają w wyniku zaburzonej interakcji i wzajemnych oddziaływań interpersonalnych. Powodują one negatywne sytuacje zagrażające funkcjonowaniu rodziny. Niosą z sobą pewne krótko- lub długotrwałe krytyczne kryzysy w środowisku rodzinnym. Konflikty o dużej sile emocjonalnej mogą prowadzić do wzajemnej wrogości, nienawiści, obciążeń psychicznych. Te negatywne sytuacje stanowią społeczne i emocjonalne zagrożenia współczesnej rodziny, ograniczając dialog między jej członkami, eliminując więzi uczuciowe i relacje rodzinne. Ciągłe powtarzające się konflikty, przebiegające z dużą siłą emocjonalną, mogą doprowadzić do rozwodu małżeństwa i strukturalnego rozbitcia rodziny.

Konflikty jako istotny komponent zagrożeń społecznych i emocjonalnych rodziny stanowią duże niebezpieczeństwo zaburzające system opiekuńczo-wychowawczy, socjalizacyjny i aksjonormatywny. Konsekwencją negatywnych sytuacji konfliktowych jest traumatyczna, pełna napięć emocjonalnych i niepokojów atmosfera życia domowego. Niszczą one tradycje rodzinne, zaburzają system wartości i norm społecznych, degradują funkcje rodziny jako wspólnoty jej członków⁸.

Dom rodzinny, w którym występują konflikty interpersonalne, jest wewnętrznie rozbity, o widocznych zaniedbaniach opiekuńczych i społecznych. Nawet stosowanie racjonalnych pedagogicznie metod wychowawczych przez rodziców jest w niewielkim stopniu skuteczne lub wręcz nieskuteczne, jeśli w środowisku rodzinnym przejawiane są w różnych sytuacjach codziennych konflikty między rodzicami oraz między rodzicami a dziećmi.

BRAK DIALOGU ORAZ POCZUCIE OSAMOTNIENIA W ŚRODOWISKU RODZINNYM

Oslabienie, a nawet eliminowanie więzi społecznych i emocjonalnych w mikro- i makrogrupach społecznych powoduje coraz większą atomizację życia ludzkiego. Środowiska domowe w społeczności wiejskiej wzajemnie się izolują, ogradzając własne gospodarstwa. Tradycja wspólnych spotkań w lokalnych środowiskach zanikła. Brak jest wzajemnego dialogu i więzi interpersonalnych między rodzinami w blokowiskach środowiska miejskiego. Proces ten, jak stwierdza Z. Tyszka⁹, powoduje dalsze szybkie postępy atomizacji społecznej, a także upowszechnianie zjawiska autonomizacji jednostek ludzkich zarówno w sferze makrostruktur, jak i mezo- oraz mikro-

⁷ A. Olubiński, *Konflikty rodzice – dzieci. Dramat czy szansa?*, Toruń 2001.

⁸ H. Cudak, S. Cudak, *Vademecum wiedzy o rodzinie*, Kielce 2011.

⁹ Z. Tyszka, *Ku społeczeństwu postindustrialnemu. Kondycja rodziny polskiej w dobie przyspieszonych przemian*, „Rocznik Pedagogiki Rodziny” 1999, t. II.

struktur społecznych, któremu towarzyszy rozwój idei wolności. Zaznaczają się one nie tylko w sferze życia publicznego, ale narastają w funkcjonowaniu prywatnym, manifestując się w stylu życia indywidualnego i rodzinnego. Ponadto „niewystarczający dialog między narodami, niedostatek rzeczowego dialogu między grupami społecznymi w społeczeństwie polskim przenosi się na mikrostrukturę społeczną, jaką jest rodzina. W miejsce dialogu rodzinnego wkraczają takie elementy jak osamotnienie, brak poczucia bezpieczeństwa, zachwianie egzystencjalne i wzajemne spory. Wolny czas w środowisku rodzinnym wypełnia z powodzeniem telewizja bądź Internet. Wykluczają one dialog rodzinny, dyskusję i współpartnerstwo między członkami wspólnoty rodzinnej”¹⁰. Internet i telewizja dają poczucie anonimowości, przyczyniając się jednocześnie do zagrożeń członków rodziny w relacjach z otoczeniem społecznym. Te negatywne sytuacje w funkcjonowaniu życia rodzinnego sprzyjają procesowi kształtowania poczucia osamotnienia dzieci i młodzieży.

Codzienne interakcje między rodzicami i dziećmi są zaburzone, zagrażają one w społecznym i emocjonalnym funkcjonowaniu rodziny. Anna Kwak¹¹, dokonując analizy niekorzystnych sposobów funkcjonowania rodziców w społecznych relacjach z dziećmi, które mają negatywny wpływ na sferę emocjonalną i socjalizującą dziecko, prowadząc do poczucia ich krzywdy i osamotnienia wymienia następujące zjawiska:

- wpływ procesu indywidualizacji i autonomizacji na rodzinę oraz postawy wobec życia rodzinnego,
- przechodzenie z tradycyjnego nastawienia rodziców na dobro rodziny do nastawienia na jednostkę, jej potrzeby, karierę osobistą,
- odchodzenie od koncentrowania się w rodzinie na dziecku, jego potrzebach, na wzroście znaczenia samej relacji małżeńskiej, eksponowanie natomiast w życiu wewnątrzrodzinnym potrzeb emocjonalnych i seksualnych małżonków,
- konflikt interesów, jaki pojawia się na linii rodzina – praca zawodowa kobiet, gdyż zadania domowe nie są równo dzielone między małżonków.

Wymienione przez A. Kwak komponenty w społecznych relacjach rodziców z dzieckiem mogą powodować obojętność bądź wrogość emocjonalną, których konsekwencją jest subiektywne lub obiektywne odrzucenie dziecka, demonstrowanie wobec niego negatywnych uczuć, okazywanie mu dezaprobaty, unikanie kontaktów fizycznych i psychicznych, przejawianie braku zainteresowania osobą dziecka. Tego typu zachowania rodziców stanowią źródło osamotnienia dziecka i są zagrożeniem w funkcjonowaniu społecznym środowiska rodzinnego. Osamotnienie dziecka, a także innych członków rodziny jest zjawiskiem bardzo niekorzystnym dla życia emocjonalnego i społecznego wspólnoty rodzinnej. Zjawisko to jest

¹⁰ H. Cudak, *Makrosocjalne uwarunkowania utrudniające wychowanie w rodzinie*, „Pedagogika Rodziny” 2007, nr 1, s. 20.

¹¹ A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Warszawa 2006.

tym bardziej niepokojące, że nie dotyczy tylko rodzin patologicznych społecznie, czy nawet dysfunkcyjnych w różnych sferach życia, ale również z pozoru właściwie funkcjonujących, w których uwidacznia się brak bądź ubóstwo w sferze emocjonalnej, w relacjach społecznych i opiekuńczych członków rodziny. Zagrożone są w tych rodzinach stosunki emocjonalne i społeczne, atmosfera domowa jest napięta i traumatyczna, zachowania rodziców i dzieci są agresywne lub obojętne i nawzajem unikające. Dzieci w tych środowiskach rodzinnych, w których relacje emocjonalne i stosunki społeczne są dysfunkcyjne, a nawet zagrożone, odczuwają chłód uczuciowy, wrogość rodziców, agresję, brak wzajemnego dialogu, brak bezpieczeństwa i przynależności do wspólnoty rodzinnej¹².

ROZWÓD RODZICÓW – ISTOTNY KOMPONENT ZAGROŻENIA SPOŁECZNEGO I EMOCJONALNEGO WSPÓŁCZESNEJ RODZINY

Współczesna rodzina funkcjonuje w obszarze różnych środowisk lokalnych i globalnych, w których występują z coraz większą siłą napięcia emocjonalne, zaburzone relacje społeczne, wzajemna agresja psychiczna. Powodują one stres w codziennych zachowaniach, a także zaburzają stosunki międzyludzkie w mniejszych czy większych grupach społecznych. Uwarunkowania zewnętrzne w postaci narastania konfliktowości, agresji międzyludzkiej, osłabienia relacji społecznych, lekceważenia wartości rodzimych tradycji powodują nietrwałość grup społecznych. Te negatywne elementy życia środowiska lokalnego przenoszą się na funkcjonowanie rodziny, zagrażając jej podmiotowości, poczuciu bezpieczeństwa, spokoju, wzajemnym stosunkom społecznym i relacjom emocjonalnym. Nierozładowane konflikty małżeńskie, wzajemna agresja, niepowodzenia w życiu zawodowym, społecznym i osobistym prowadzą często do zagrożeń emocjonalnych, a w środowisku rodzinnym powodują sytuacje kryzysowe małżeństwa i rodziny. Konsekwencją tych zagrożeń społecznych i emocjonalnych w środowisku domowym jest rozbitcie strukturalne rodziny. Nasilenie negatywnego zjawiska rozbitcia rodziny ma związek, jak słusznie stwierdza J. Śledzianowski¹³, ze zmianami dokonującymi się w społeczeństwie, z jego rozwojem cywilizacyjnym, technicznym i gospodarczym. Procesy te są ubocznymi skutkami towarzyszącymi różnorodnym zmianom świadomości ludzi, w kulturze, obyczajowości i poszukiwaniu nowych wartości i celów życia. Występuje współzależność między poziomem rozwoju cywilizacyjnego a dynamiką rozpadu rodziny. Występuje także zależność między procesem stopnia urbanizacji w różnych obszarach kraju a częstością rozwodów. Odsetek rozwodów małżeńskich jest większy w krajach wysoko rozwiniętych gospodarczo, o wysokim poziomie demo-

¹² S. Cudak, *Wybrane aspekty wewnątrzrodzinnych uwarunkowań osamotnienia dziecka*, Łódź 2014.

¹³ J. Śledzianowski, *Rozwody*, Kielce 1995.

kratycznych stosunków społecznych, w których występuje zjawisko równouprawnienia kobiet i wolności jednostek ludzkich.

Rozwód rodziców jest jednym z istotnych zagrożeń dla współczesnej rodziny. Stanowi zjawisko coraz bardziej powszechne. Już prawie co trzecie zawierane małżeństwo rozwodzi się. Z psychologicznego punktu widzenia, jak stwierdza M. Plopa¹⁴, ważniejszy od formalnego rozvodu jest dla rodziny okres przedrozwodowy, rozwodowy i porozwodowy. Decyzja o rozwodzie i jego realizacja stanowią najbardziej dramatyczne elementy kończące w rzeczywistości dotychczasową strukturę rodzinną. Rozbicie rodziny nie następuje nagle. Zwykle poprzedza ją długi okres ciągłych konfliktów, agresji, stresu, nieporozumień i traumatycznych sytuacji. Te elementy życia rodzinnego sprawiają, że związki małżeńskie stają się instytucją coraz bardziej przykrą, uciążliwą i komplikującą życie.

Rozwody małżeńskie oddziałują negatywnie na rodzinę, powodując ustawiczną jej destrukcję. Ze względu na coraz większą skalę występowania stają się negatywnym zjawiskiem społecznym. Rozwód jest również osobistym dramatem wielu dorosłych i dzieci, a także widocznym przejawem kryzysu społecznego współczesnej rodziny¹⁵.

Należy zwrócić uwagę na fakt, iż rozwód stanowi w konsekwencji rozbicie nie tylko związku małżeńskiego, ale i wspólnoty rodzinnej, pociąga za sobą, zgodnie z wyrażonym poglądem M. Plopy¹⁶, także niepożądane zagrożenia społeczne i emocjonalne, powodując często poczucie osobistej klęski życiowej, krzywdy, obniżenia samooceny i zagubienia własnej tożsamości. Skutki rozvodu mogą także wyrazić się w postaci różnego rodzaju nerwic, depresji psychicznej, trudności w realizacji przypisanych rodzicom ról społecznych, a także przeżywania traumatycznych stanów.

Wniesienie przez jednego z małżonków wniosku o wszczęcie postępowania rozwodowego rozpoczyna czas największego w sferze emocjonalnej nasilenia się konfliktów między rodzicami, których najczęściej świadkami i niejednokrotnie uczestnikami są dzieci. Podczas oczekiwania na rozwód potęgują się u rodziców negatywne postawy wychowawcze, socjalizacyjne, atmosfera domowa staje się nerwowa, hałaśliwa, depresyjna, obojętna uczuciowo – powoduje to niekorzystne i zaburzające stany emocjonalne i społeczne dla rodziny. Czas ten jest najtrudniejszy psychicznie dla dziecka, które staje przed perspektywą ograniczenia kontaktów społecznych i fizycznych z jednym z rodziców. Należy przyjąć tezę, że ze społecznego punktu widzenia najbardziej szkodliwe są przede wszystkim socjalizacyjne, opiekuńcze i wychowawcze konsekwencje rozvodu, jakie ponoszą dzieci z rozbitych rodzin. Ponadto w małżeństwach rozwodzących się może występować u dzieci zaburzenie relacji, najczęściej z obojgiem rodziców. Dzieci, odczuwając niebezpieczeństwo utraty domu rodzinnego, reagują agresją skierowaną wobec rodziców, ponieważ

¹⁴ M. Plopa, *Psychologia rodziny. Teoria i badania*, Kraków 2005.

¹⁵ H. Cudak, *Zagrożenia emocjonalne i społeczne dzieci z rodzin rozwiedzionych*, Toruń 2010.

¹⁶ M. Plopa, *Psychologia rodziny...*

w ich postępowaniu upatrują źródła zagrożenia. Zachwianie dotychczasowej równowagi życia rodzinnego, często stresujące przeżycia rozwodowe (awantury, kłótnie), wywołują silny niepokój dzieci, a także zaburzają ich poczucie bezpieczeństwa.

Wspólnota rodzinna zaburzona procesem rozwodowym i rozbiciem struktury rodzinnej należy do zdeorganizowanego środowiska społecznego. Środowisko rodzinne jest wówczas społecznie i emocjonalnie zagrożone, przejawia także pewne dysfunkcje w przypisanych rolach rodziców w sferze opieki wychowawczej i w przekazywaniu wartości i wzorów zachowań.

MIGRACJA ZAROBKOWA RODZICÓW

Transformacja ustrojowa zapoczątkowana w Polsce w latach 90. XX wieku dokonała znacznych przeobrażeń gospodarczych, politycznych, społecznych i ekonomicznych. Mechanizmy wolnego rynku, w których gospodarka oparta jest głównie na własności prywatnej, spowodowały dynamiczny wzrost bezrobocia. To negatywne zjawisko przełomu XX i XXI wieku dotykało również życia wielu rodzin, z których jedno bądź oboje rodziców było pozbawionych pracy zarobkowej. Sytuacja ta przyczyniła się do opuszczenia wspólnoty rodzinnej przez jednego z rodziców – najczęściej ojca – i wyjazdu za granicę w celu podjęcia pracy zarobkowej i poprawy warunków ekonomicznych pozostałych członków rodziny.

Migracja zarobkowa ojca bądź matki powoduje rozbicie dotychczasowej struktury rodziny. Słuszny wyraża pogląd E. Kozdrowicz¹⁷, określając migracyjną strukturę rodziny, że jest to rodzina niepełna, w której ojciec lub matka samotnie wychowuje dziecko lub dzieci bez udziału bądź przy ograniczonym udziale współmałżonka na skutek jego czasowej nieobecności. Samotne rodzicielstwo wiąże się z wypełnianiem wszystkich zadań związanych z prowadzeniem domu, wychowaniem i opieką nad dziećmi, ich edukacją oraz troską o emocjonalną warstwę życia rodzinnego. Badania W. Danielewicz¹⁸ wskazują, że wraz z wydłużeniem się nieobecności współmałżonka – migranta w domu, wzrasta liczba partnerów, migrantów niezadowolonych z sytuacji rodzinnej, co może być poważnym zagrożeniem społecznym i emocjonalnym dla instytucji związku małżeńskiego.

Migracja zarobkowa jednego z rodziców, a następnie krótkie powroty do kraju zaburzają funkcjonowanie członków rodziny, która najpierw musi dostosować się do rozłąki, a po pewnym czasie do ponownego czasowego połączenia. Każda nieobecność rodzica wyjeżdżającego za granicę do pracy zarobkowej w sposób naturalny sprawia wyłączenie jego osoby z życia codziennego rodziny. Powoduje to nieznaną jomość problemów domowych, brak możliwości ich rozwiązania i współdziałania

¹⁷ E. Kozdrowicz, *Rodzina niepełna*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Warszawa 2006.

¹⁸ W. Danielewicz, *Rodzina ponad granicami*, Białystok 2010.

w różnych sytuacjach rodzinnych i pozarodzinnych, a także zaspokajania bieżących potrzeb i realizacji funkcji rodzicielskiej.

Zagrożenie w funkcjonowaniu społecznym i emocjonalnym współczesnej rodziny z powodu migracji zarobkowej jednego z rodziców wynika z takich negatywnych uwarunkowań, jak:

- zaburzona struktura rodziny (rodzina okresowo niepełna),
- osłabienie więzi uczuciowych między rodzicem migrantem a pozostałymi członkami wspólnoty rodzinnej,
- nieznamość problemów rodziny przez nieobecnego rodzica,
- deprywacja potrzeb seksualnych i emocjonalnych w związku małżeńskim,
- nieformalne, a nawet formalne i prawne rozbitcie rodziny wynikające z rozvodu.

UZALEŻNIENIA ALKOHOLOWE ŹRÓDŁEM ZAGROŻEŃ SPOŁECZNYCH I EMOCJONALNYCH WSPÓŁCZESNEJ RODZINY

Alkoholizm we współczesnych czasach staje się w społeczeństwie poważnym problemem. Jest on coraz bardziej powszechny w różnych grupach społecznych, zarówno w środowiskach ludzi ubogich, jak i zamożnych ekonomicznie, z wysokim poziomem wykształcenia, a także z niskim stopniem edukacji szkolnej. Jednostki i grupy ludzkie sięgają po alkohol, by wyeliminować stres w pracy zawodowej i domu rodzinnym, by poczuć ulgę, odprężenie, odwagę, wyeliminować samotność, osamotnienie, brak sensu życia. Problemy życiowe dorastającej młodzieży i ludzi starszych tylko pozornie można eliminować, nadużywając alkoholu. Słuszny wyraża pogląd C. Cekiera¹⁹, stwierdzając, że pod względem społecznym alkoholizm należy traktować jako niedostosowanie społeczne, a także jako zaburzenie osobowości człowieka. Zaburzenie to dotyczy cech charakteru, braku systemu wartości, określonych celów życiowych, braku silnej woli. Alkoholizm rozwija się łatwo u osób, które mają zaniżoną samoocenę, ubogą samokontrolę, chwiejną emocjonalność, mają tendencję do stosowania mechanizmów obronnych, charakteryzujących się reakcjami niedojrzałymi i pozornymi.

Pierwsze negatywne zmiany w funkcjonowaniu alkoholika w otoczeniu widoczne są w zagrożeniach społecznych i emocjonalnych środowiska rodzinnego. Przejawiają się te zachowania w kreowaniu traumatycznej atmosfery domowej, w której występują konflikty, awantury, agresja a nawet przemoc wobec najbliższych osób. Alkoholizm w rodzinie chociażby jednego z rodziców, ogranicza lub nawet eliminuje podstawowe funkcje rodzicielskie. Zaburzone jest wypełnianie zadań wychowawczych, opiekuńczych, socjalizacyjnych i często ekonomicznych. Każda rodzina z problemem alkoholowym stanowi poważne zagrożenie w funkcjonowaniu spo-

¹⁹ C. Cekiera, *Ryzyko uzależnień*, Lublin 2001.

lęcznym i emocjonalnym. Kształtuje ona w swym modelu życia pewne charakterystyczne negatywne cechy, które zdaniem W. Sztander²⁰ przejawiają się w pewnych uczuciach i emocjach. Są nimi:

- wstyd, który powoduje izolację społeczną, kłamstwo w celu zatajenia problemu,
- bezradność – wszelkie sposoby porozumiewania się członków rodziny z alkoholikiem przestają być skuteczne,
- niepewność – brak poczucia bezpieczeństwa dla wspólnoty rodzinnej,
- lęk lub strach członków rodziny przed agresją, przemocą, konfliktami, groźbami,
- poczucie winy – podporządkowanie się wspólnoty rodzinnej wymaganiom alkoholika, które powodują rezygnację z własnych potrzeb i zainteresowań,
- gniew, złość i agresja – są trwałymi elementami życia rodziny z problemem alkoholowym.

Zagrożenia społeczne i emocjonalne w rodzinie z problemem alkoholowym są przejawiane w znakomitej większości w różnych obszarach życia i funkcjonowania. Dotyczą one zarówno współmałżonka, jak i dzieci, które często bywają ofiarami przemocy fizycznej i psychicznej oraz mają zaburzone poczucie bezpieczeństwa, potrzeby psychospołeczne, system wartości i norm zachowań w codziennej zagrożonej socjalizacji.

INNE ZAGROŻENIA SPOŁECZNE I EMOCJONALNE WE WSPÓŁCZESNEJ RODZINIE

Pod koniec XX i na początku XXI wieku zjawisko narkomanii stało się problemem społecznym. Widoczne jest wśród różnych grup społecznych, dotyka także wiele polskich rodzin, niezależnie od miejsca zamieszkania, pozycji społecznej i poziomu wykształcenia. Nadużywanie środków psychoaktywnych powoduje upośledzenie funkcjonowania i pogorszenie psychicznego samopoczucia jednostki ludzkiej, niewypełnianie ważnych obowiązków i konflikty z prawem. Ponadto R. Mayer²¹ wyodrębnił inne, istotne konsekwencje zażywania narkotyków dla życia, pracy i funkcjonowania rodziny. Należą do nich:

- kryzys w pracy,
- kryzys w małżeństwie i innych związkach partnerskich,
- kłopoty finansowe,
- konflikty z prawem,
- lęk,
- depresja.

²⁰ W. Sztander, *Rodzina z problemem alkoholowym*, Warszawa 1999.

²¹ R. Mayer, *Psychopatologia. Jeden przypadek – wiele teorii*, Gdańsk 2003.

Narkomania powoduje społeczne zagrożenie dla rodziny, ponieważ zaburzony jest dialog między rodzicami oraz rodzicami i dziećmi. Występują także ciągłe konflikty w środowisku rodzinnym, brak jest odpowiedzialności w wypełnianych funkcjach rodzicielskich.

Zagrożenia emocjonalne we wspólnocie rodzinnej, w której jeden z członków rodziny nadużywa środków psychoaktywnych, występują m.in. w postaci osłabienia bądź zerwania więzi uczuciowej, przejawiania zachowań agresywnych uzależnionej osoby, stosowania przemocy fizycznej, psychicznej i seksualnej, traumatycznej atmosfery domowej, a nawet rozbicia związku małżeńskiego i rodziny.

Przyjmowany system wartości w środowisku rodzinnym spełnia znaczącą rolę w funkcjonowaniu jej członków. Wyraża on dużą siłę motywacyjną, która wyznacza kierunek postępowania, oceny zjawisk społecznych, kształtuje pewne pragnienia i oczekiwania materialne, konsumpcyjne, moralne, społeczne i estetyczne²². W ostatnich dziesięcioleciach, w globalnym społeczeństwie, obserwuje się dewaluację wartości uniwersalnych, ponadczasowych, takich jak: piękno, sprawiedliwość, dobro, praworządność, odpowiedzialność. Natomiast zyskują na znaczeniu wartości w postaci dóbr materialnych, konsumpcyjnych, dobrobytu życiowego, przeżyć emocjonalnych, robienia kariery zawodowej, szczęścia osobistego. Przemiana uznawanych i przyjmowanych wartości w makrosocjalnych uwarunkowaniach powoduje zaburzenie dotychczasowego systemu aksjologicznego we współczesnych rodzinach polskich. Występują dążenia, często za wszelką cenę, żeby „mieć”, a nie „być”. Coraz większe znaczenie uzyskują dobra materialne, pomyślność i spryt życiowy oraz robienie kariery zawodowej i szczęście osobiste.

Następuje utrata różnych wartości, tych tradycyjnych, ponadczasowych, dotychczas uznawanych w środowisku rodzinnym, w zderzeniu z przyjmowanymi nowymi wartościami funkcjonującymi w społeczeństwie globalnym. Widoczny jest często konflikt zachowań członków rodziny wynikający z zaburzonego systemu wartości. Powoduje on zagrożenie, w większym bądź mniejszym stopniu i zakresie, w obszarze społecznego funkcjonowania wspólnoty rodzinnej.

W ostatnich dziesięcioleciach wyraźnie ubożeje w życiu rodzinnym rola tradycji, obrzędów, zwyczajów i autorytetów rodzicielskich. W miejsce utrwalonej dotychczas rodzinnej kultury życia przejmowane są pewne zachowania, wzory postępowania, zwyczaje z państw Europy Zachodniej. Zaburzona staje się wówczas socjalizacja i przekaz kultury życia domowego.

Coraz powszechniejszym zjawiskiem familiologicznym zagrażającym funkcjonowaniu współczesnej rodziny są tzw. alternatywne związki małżeńsko-rodzinne w postaci małżeństw i rodzin na próbę, rodzin kohabitacyjnych, zrekonstruowanych oraz samotnego rodzicielstwa z wyboru²³. Następuje wzrost nieformalnych zwią-

²² H. Cudak, S. Cudak, *Vademecum wiedzy o rodzinie*, Kielce 2011.

²³ S. Kawula, *Kształt rodziny współczesnej*, Toruń 2005.

ków partnerskich bezdzietnych lub funkcjonujących z dzieckiem i dziećmi jednego z partnerów bądź ich wspólne. Są to związki konsensualne, lecz realnie i faktycznie istniejące, choć według prawa nieformalnie funkcjonujące²⁴. Rodzicielstwo w tych związkach partnerskich nie jest naturalnym wydarzeniem biologicznym w cyklu życia małżeńskiego, lecz przejawia się coraz częściej jako efekt wyboru. Stąd też posiadanie dziecka w związkach nieformalnych, a także coraz częściej w małżeństwach jest świadomym wyborem późniejszego okresu życia. Zagrożeniem dla rodzicielstwa i tworzenia własnej rodziny jest brak, szczególnie w niektórych związkach nieformalnych, angażowania się w biologiczną prokreację. Dla tych związków partnerskich i małżeńskich ważniejszą wartością w systemie aksjologicznym jest robienie kariery zawodowej niż własna rodzina prokreacji.

Wzrost wolności, indywidualizacja i autonomizacja powoduje eliminowanie kontroli społecznej jednostek ludzkich w mikrogrupach i szerszych strukturach społecznych. To negatywne zjawisko społeczne przenosi się na wspólnoty rodzinne, w których następuje coraz większy wzrost wolności każdego z członków rodziny. Następuje indywidualizacja form aktywności i zainteresowań rodziców (osobno ojca i matki) oraz dzieci. Sytuacje te są pewnym zagrożeniem społecznym dla współczesnej rodziny, gdyż z jednej strony ograniczają wzajemną kontrolę jej członków, szczególnie dzieci. Z drugiej strony zmniejszają, a nawet eliminują ich spójność emocjonalną i społeczną, a także powodują dezintegrację w organizacji i funkcjonowaniu życia rodzinnego.

Ubóstwo jest jednym z elementów zagrażających w funkcjonowaniu społecznym i emocjonalnym współczesnej rodziny. Dane Głównego Urzędu Statystycznego pokazują, że w roku 2018 w skrajnym ubóstwie żyło około dwóch milionów Polaków. W roku 2019 sytuacja pogorszyła się, ponieważ liczba funkcjonujących w biedzie wzrosła o 40 tysięcy. Ubóstwo dotyka także wiele polskich rodzin. Ma ono bezpośrednie przełożenie na ograniczenie funkcji edukacyjnych, opiekuńczych, socjalizacyjnych, rekreacyjnych i ekonomicznych w środowisku rodzinnym.

Badania H. Marzec²⁵ dowodzą, że w rodzinach funkcjonujących w ubóstwie materialnym zaburzona jest atmosfera domowa, przejawiane są z dużą częstością konflikty, agresja, a nawet przemoc psychiczna i fizyczna między rodzicami. Występuje dysfunkcja w socjalizacji i oddziaływaniach edukacyjno-wychowawczych rodziców w stosunku do dzieci.

Niepokojącą sytuacją jest pogłębiająca się polaryzacja rodzin w sferze ekonomicznej. Rodziny biedne popadają w coraz większe ubóstwo materialne. Konsekwencją dysfunkcji ekonomicznej są zaburzenia w funkcjonowaniu społecznym i emocjonalnym rodziny.

²⁴ A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian...*

²⁵ H. Marzec, *Dziecko w rodzinie z ubóstwem materialnym*, Łowicz 2001.

*Dalsza część książki dostępna w wersji
pełnej.*

